

Smith ve Hume: Klasik Ekolde İki Köşe Taşı-Betimsel Bir Karşılaştırma Denemesi

Hülya ÖZİZER¹

¹ Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, hulyaderya11@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1953-2459

Öz: Klasik iktisat ekolünde Smith ve Hume temel yapı taşları niteliğindedir. Eserleri ve eserlerinin izdüşümlerinden türetilen iktisadi ve sosyal düzen modelleri günümüze kadar ulaşmakta; üzerine hala çalışmalar üretilmektedir. Her ne kadar aynı ekole mensup olsalar dahi tarihsel-felsefik referansları, sosyal-antropolojik dayanakları, birey-toplum ve piyasa-devlet ilişkilerine ilişkin bakış açıları önemli farklar içerebildiği gibi modellerinin merkezine insanı yerleştirme ve bireysel faydaya atfettikleri önem açısından da önemli benzerlikler içermektedir. Bu çalışmada, Smith'in Stoacı ve Hume'nin sofist-epikürist doğası; antropolojik dayanakları, model tasarımlarına ilişkin ön koşullar, birey toplum ve piyasa devlet ilişkilerine bakış açıları ve düzen konumlandırmasına ilişkin farklılıkları betimlenmiştir. İktisat yazınında Smith'e haksız yere "bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler" mottosunun merkezinde yer verildiği görülmektedir. 1776 yılında yayımlanan "Wohlstand der Nationen" (WON) adlı eserinde, devletin görünmez eline yüklediği bir dizi görev de Smith'e ilişkin hatalı nitelemenin açık göstergesi niteliğindedir. Hume'un politik yönelimine ilişkin genel tutum onun, klasik liberalizmin temsilcilerinden biri olduğu yönündedir. Bununla birlikte Hume'u muhafazakâr, liberal-muhafazakâr, muhafazakâr-rasyonalist ve faydacı bir düşünür olarak nitelendirenler veya bu nitelendirmelerin tamamının Hume'da kısmen karşılık bulduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Bu çalışma betimsel olarak bu ayrıştırmaya katkı sağlama amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Smith, Hume, Görünmez el, Sosyal kurum.

Jel Kodları: B10, B12, B15.

Smith And Hume: Two Cornerstones Of The Classical School: A Descriptive Comparison

Abstract: Smith and Hume are the pillars of the classical school of economics. The economic and social order models derived from their works and projections of these works have survived to the present day, and studies are still being carried out on them. Even though they belong to the same school, their historical-philosophical references, their social-anthropological grounds, and their perspectives on individual-society and market-state relations may contain significant differences. Still, they also have important similarities in terms of placing the individual at the center of their models and the importance they attribute to individual benefit. In this study, Smith's Stoic and Hume's sophist-epicurean nature, their anthropological grounds, the preconditions related to their model designs, their perspectives on individual-society and market-state relations, and their differences regarding the positioning of the order are described. In the economic literature, Smith is unfairly placed at the center of the "let them do and let them pass" motto. In his 1776 work "The Wealth of Nations" (WON), the series of duties he attributed to the invisible hand of the state is clear evidence of the inaccurate characterization of Smith. The general attitude towards Hume's political approach is that he was one of the representatives of classical liberalism. However, some characterize Hume as a conservative, liberal-conservative, conservative-rationalist, and utilitarian thinker or argue that all of these characterizations partially coincide with Hume. This study aims to contribute to this distinction descriptively.

Keywords: Smith, Hume, Invisible hand, Social institution.

Jel Codes: B10, B12, B15.

Atıf: Özizer H. (2024). Smith ve Hume: Klasik Ekolde İki Köşe Taşı-Betimsel Bir Karşılaştırma Denemesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), 189-200.
<https://doi.org/10.30586/1437737>

Geliş Tarihi: 15.02.2024

Kabul Tarihi: 13.03.2024

Telif Hakkı: © 2024. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Adam Smith (1723-1790) klasik ekolün kurucusu olarak kabul edilmektedir. Klasik ekol, esas itibarla piyasa ekonomisinin kendiliğinden dengeleyiciliğini, rekabet ekonomisindeki fiyat mekanizmasını ve arz – talep arasındaki uyumu keşfetmiştir. Bireysel çıkar ve toplumsal yarar arasındaki bu görülmez otomasyon, piyasa ekonomisi tarafından kurulmakta ve sürdürülmektedir. Klasik okul özelinde Smith ve Hume'nin yeri ve katkıları yadsınamaz. Bu iki iktisatçının çağlar ötesine uzanan bir etkinlik alanı söz konusudur.

Bu çalışma klasik iktisadın temel taşı niteliğindeki iki büyük iktisatçının; temel referansları, tarihsel başlangıç durakları, sosyal-antropolojik yaklaşım farklılıkları, birey ve toplum temelinde referans değerleri ile birey-toplum ve devlet-ekonomi ilişkilerinin düzenlenmesi bağlamında benzeşme ve ayrışmalarına panoramik bir bakış hedeflemekte ve odağın sapmaması için Smith ve Hume'nin temel eserlerinin çerçevesi ile sınırlı kalınmaktadır.

İktisat yazınında Smith'in "*bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler*" mottosunun takipçisi olarak haksız yere nitelendirildiği görülmektedir. Smith dönemi itibariyle bir Manchester liberali değildi; sonradan da bu kategoriye istemsiz dâhil edilmesi de mümkün olmamaktadır. 1776 yılında yayımlanan "*Whlstand der Nationen*" (Ulusların Zenginliği) adlı eserinde, devletin görünmez eline yüklediği bir dizi görev de Smith'e ilişkin hatalı nitelemenin açık göstergesi niteliğindedir.

Haksız itham ve yanlış konumlandırmalardan Smith gibi Hume da payını almıştır. "*Son Britanyalı ampirikçi olan*" Hume'nin çoğu zaman sadece bilgilenme teorisiyle özdeşirildiği görülmektedir. Bu bağlamda her iki yazarın temel eserini anlamak için, öncelikle felsefik-tarihsel ve dogma-tarihsel bir sınıflandırmaya gitmek gerekmektedir. Smith ve Hume'nin eserlerini 18 yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayan sanayileşme olgusu bağlamında ele almak gerekmektedir. Klasik ekonomi olarak adlandırılan ekonomik liberal fikirlerin ortaya çıkmasını, doğal olarak bu dönüşüm çağı sağlamış olmaktadır. Endüstriyel devrim ve teknolojinin zaferi, sadece ekonomi öğretisinin içeriğini bütünüyle değiştirmemektedir. Aynı zamanda çok farklı çağın doğmasına neden olmaktadır. Bu dönüşüm tam olarak anlaşılacağı için, ekonominin Adam Smith'le başladığı düşünülmektedir.

2. Felsefik Referansları: Stoacı Smith&Yeni Epikürist Hume

İktisadi ekoller her ne kadar sosyo-ekonomik koşullar tarafından belirlense de temel referans-esin kaynakları çağlar öncesine dayanabilmektedir. Nasıl son kırk yıla kadar iki kutuplu dünyanın geçmişteki izlerini Aristo ve Platon'da bulabiliyorsak, Smith ile Hume'nin de referanslarını Eski Yunan ve Roma'da bulmamız şaşırtıcı olmayacaktır.

Batı düşünsel tarihinde düzen fikri, ilk defa Pythagoras ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Politik ve toplumsal somut bir uyarlamayı ise, ilk defa İyonyalı felsefeci Heraklitos'da görmekteyiz. Heraklitos bu anlamda, dünyayı yöneten bir tanrısal düşünceden bahsetmektedir. Heraklit'in bu kozmopolit öğretisi Stoa tarafından devralınarak ve felsefik sistemin temeli yapılmıştır. Stoacılar özellikle politik alan için ilk "*bırakınız yapsınlar –bırakınız geçsinler*" talebini ortaya koyan felsefe okulu olarak nitelendirilebilir. Stoacı öğretisi eski helenistik- Roma öğretisi üzerinde çok etkili olmakta ve bu şekilde doğrudan Hristiyanlık kültürüne eklenmektedir. Bunda kuşkusuz Hristiyanlık ve Roma'nın evrensellik iddiası da etkili olmuştur. Rönesans'ta Justus Lipsius (1547-1606) stoacı öğretiyi ve Pierre Gassendi (1592-1655) Epikür felsefesini yeniden keşfetmiştir. Stoacılık bundan sonra da pek çok kez Hristiyan teolojisine tesir etmiştir. Bunun en güzel örneği herhalde Leibnitz'in "*önceden belirlenmiş düzenidir.*" Tanrısal düzen en son olarak fizyokratların görünmez doğal dolaşımında kendine yer bulmaktadır. Aynı şekilde Adam Smith de "*Etik Duygular Teorisi*" (Theorie der ethischen

Gefühle) adlı eserinde, stoacılar tarafından çok şey devraldığını göstermektedir.¹ A. Rüstow Smith'teki stoacılık izleri ile ilgili olarak; "Esasında uzun zamandır aynı yönde hareket ettiği için, fizyokratlarla olan teması onun üzerinde çok etkili olmaktadır. Her ne kadar özellikle ekonomi teorilerinde önemli bir farklılık olsa bile ve Smith tarafından benimsenmiş fizyokrat düşüncesi her yerde uygulamaya alınmamış olsa bile, yine de metafizik ve teoloji alanında Smith'in neo-stoacı düşünceleri, fizyokratlar tarafından güçlendirilmektedir." (Rüstow,1960:15) ifadesine yer vermektedir. Stoacılar dünyayı; bir bütün olarak yapılandırılmış, vazgeçilmez kanunlarla düzenlenmiş ve insanın dâhil olduğu büyük bir plan olarak görmektedirler. Bu bağlamda her insan strüktüre uygun davranma imkânına sahiptir.

Epiküros (M.Ö. 341-271) öğretisi, İyonya tabiat felsefesine dayanmaktadır ve batıl inanç, irrasyonelizm, şüpheli inkârcılıktan kurtulmayı hedeflemektedir. Bu noktada özellikle tanrısal eylemlerle gerçekleştirilmeye çalışılan aydınlatma faaliyetleri reddedilmektedir. Epikür'e göre tüm algılamalar gerçektir, çünkü aksi durumda geriye sadece şüphelilik kalır ki, bu da bereketli değildir. Epikürlerin ampirizmini, özellikle algılamaları akliselinden ayırmak istemelerinden anlamakta; bununla birlikte en geç Kant'la birlikte teoriden arınmış gözlemin olmadığını bilebilmekteyiz. Epiküristler, tıpkı Aristo ve Plato gibi, nasıl ahlaklı davranılacağıyla ilgilenmemekte, onlar için sadece mutluluk önemli ve insan sadece mutluluk peşinde koşmaktadır. Bu çok ahlaklı olmayan ve dine düşman bakış açısı, o dönemde epiküristleri oldukça dezavantajlı konuma düşürmektedir ki, radikal yeni epikürist olan Mandeville de aynı sorunları yaşamaktadır.² Sonuçta stoacıların, henüz Hristiyanlık dogmalarından tam arınmamış bir dünyada daha etkin olmaları, şaşırtıcı olmamalıdır.

Hume'un politik yönelimine ilişkin genel tutum onun, klasik liberalizmin temsilcilerinden biri olduğu yönündedir. Bununla birlikte Hume'u muhafazakâr, liberal-muhafazakâr, muhafazakâr-rasyonalist ve faydacı bir düşünür olarak nitelendirenler veya bu nitelendirmelerin tamamının Hume'da kısmen karşılık bulduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır (Yayla, 2002). On sekizinci yüzyılda aydınlanmayı temsil eden iki ana akım, rasyonalistler ve sentimentalistlerdir. Adaletin kökenine ilişkin tartışmalarda rasyonalist ve sözleşmeci yaklaşımlar ile olan ayrımında Hume adalet kuramının temelini empirist bir yönelimle duyguları yerleştirmişti (Türkan ve Aşkın, 2013, s. 26).

Hume'dan çok önce Antik Grek dünyasında ilk defa Sofistler, bilgi edinme etkinliğinde duyularımızın merkezi bir öneme sahip olduğunu söyleyerek deneyim karşısında aklın gücünü değerden düşürmüşlerdir. Söz konusu aktarım kanalı, antik dünyada Epiküros ve Orta çağ'da nominalistler üzerinden geçerek; başını Hobbes, Locke ve Hume'un çektiği aydınlanmanın empirist düşünürlerinin "gerçek bilginin duyum ve deneyim aracılığıyla elde edilebileceği" argümanında gerçek anlam ve ifadesini bulmuştur (Türkan ve Aşkın, 2013: 26). Bilgi edinme etkinliğinde akıl yerine duyuları önceleyen Hume, kendisinden önce gelen Sofist-Epikürist argümanların izinden yürüyerek akıl karşısında duygulara öncelik vermiştir.

Tüm bu harmonik sistemlerin amacı, insanı kaderiyle barışmaya zorlamak ve kaçınılmaz olanı rahatça kabul etmeyi sağlamaktır. Stoacıların temel ilkesi, herkesin doğal davranması ve düzenin bunun sonunda tesis edilmesine dayanmaktadır. Ama bu düşünce dini teizm veya deizm düzlemine yansıtıldığı zaman, ortaya problemler çıkmaktadır. Heraklit bile dünya planında var olan sapmaların, salt sübjektif insani yorum hatalarına dayandırmaya meyillidir. Sonuçta insan, tanrısal ve bu yüzden kompleks olan düzeni anlamaya muktedir değildir. Fakat burada esas soru, tabiat kelimesinden kimin ne anladığı olmaktadır. Heraklit, Stoa ve daha sonra Comte, St. Simon bu normu tabiat kanunlarında görmektedir. Hume ve Smith ise bu normun

¹ Eski stoacılar, bizim her olayı, yaratanın planlamış olduğu zorunlu bir planın parçası olarak görmemiz gerektiğini düşünüyordu, çünkü sonuçta her şey yaratan tarafından belirleniyor ve gerçekleştirilen her eylem düzenin tesisi ve insanın mutluluğuna yönelikti.

² Mandeville'i yorumlayanlar tek taraflı olarak onun eserinin sadece "arı fabeli" bölümüyle ilgilenmiştir ve bunun ardından gelen açıklamaları görmezden gelmişlerdir. Oysa berrak bir araştırma, Mandeville'nin kurumların gerekliliğine inandığını gösterir.

insan tabiatında gizli olduğunu düşünür ki, bu şekilde bireysel ve dinamik hale gelmektedir.³

3. Teorilerinin Ön Koşulları

Bir düşün insanının, insana bakışına ve toplumsal yaşama ilişkin tezlerini analiz edebilmek için, yaşadığı, şekillendiği ve/veya şekillendirdiği sosyal yapıyı iyi okumak gerekmektedir.

3.1. Hume'nin Antropolojisi

Hume dindar ve Kalvinci yetiştirilmiş olmasına rağmen, kendisini bunu benimsememekte ve stoacı ideali benimsemektedir. Hume dine düşmandır; bilgilenme teorisi ve ampirik motifli şüpheciliğine baktığımızda, bu çok da şaşırtıcı olmamaktadır. Bu tutumu ona büyük zararlar vermektedir.⁴ Fakat Hume tıpkı Popper gibi "istenmeyen neticeleri beraberinde getirirse de hakiki rasyonalitenin bütünselliğini" benimsemektedir (Popper,1958:203).Hume antropolojisinde ve toplum teorisinde özellikle kilisenin doğal olmayan öğretilerine karşı çıkmakta ve aynı zamanda rasyonalist tandansları da eleştirmektedir. Buna rağmen Hobbes ve Hutcheson ile Shaftesbury'nin teorilerini sentezlemeyi başarabilmektedir.⁵

Hume'nin *eudämonistische* manevi teorisi, sübjektif temellere dayandığı için meşruluk problemi yaşamamaktadır. Burada değerlendirme kriteri nihayetinde insanın içindedir. Hume'nin teorisi mono-kozal olduğu için, dini temelli bir teoriden daha ilginçtir: "Eğer hoşunuza giden şey ahlakiyse, o zaman bunun etik değerlendirmesi yapıldığında, dini kökenli bir teoriye göre avantajlı olduğu görülür, çünkü sonuçta maneviyatı ve ahlaki aynı motiflerle açıklar. Hume'ye göre, insan ahlaki davranır, çünkü bu şekilde hoşlandığı işleri yapmaktadır."⁶ (Streminger, 1995: 87).

Hume'nin eserinde antropolojiyle toplum teorisi kesin bir şekilde birbirinden ayrılmamaktadır. Çünkü toplum teorisi bir insan resmine dayanmak zorundadır, aksi takdirde metafiziksel temellere kaymaktadır. Hume için "insan tabiatı" fikri ön plandadır, fakat bugünkü gibi bireysel etik ve sosyal etik ayrımı yoktur. Hume ahlakçılığın merkezi önemine dikkat çekmekle birlikte bunu dini akliselime dayandırmayı kabul etmemektedir.

Hume'nin bilgilenme teorisine göre böylesi bir akliselim çıkarımı, ancak kesin değişmez bir maneviyatın varlığı altında olabilmektedir. Hume'ye göre akliselim yerine, manevi hükümlerde bulunmak için ahlaki bir hisse ihtiyaç vardır (Hume,2004: 212). Sonuçta "ahlak, bir değerlendirmenin ötesinde, daha ziyade hissedilen bir olgudur."⁷ Nereden sorusunaysa, başka bir soruyla karşılık vermektedir: "Bu izlenimler hangi türdendir ve bizim üzerimizde hangi şekilde etkili olurlar?" (Hume, 2004, s. 212). Hume bu soruyu tam epikürcü bir edayla yanıtlamaktadır: "Bizim ahlaki ve ahlaksızlık olarak ayırt ettiklerimiz, esasında arzu ve arzusuzluktan başka bir şey değildir" (Hume, 2004, s. 212). Hume, manevi kavramları sekülerleştirerek teolog ve rasyonalistlerin önsel ve statik olan kavramının yerine, zamana dayalı bir kavram kullanmakta ve bunun meşrulaştırılmasını daima toplum içinde yaşayan bireylere bırakmaktadır. Bu şekilde köken aynı zamanda meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Hume'nin insan tasvirini üç temel seküler ilkeden hareket ederek tespit etmek mümkündür:

- Doğal erdemler
- Yapay erdemler
- Manevi dil kullanımı

³ Bu sorunun yanıtlanması, toplumsal teori ve bunun sosyoloji içerisindeki yeri için belirleyici niteliktedir. Burada kolektivist-rasyonalist ile bireysel-evrimsel toplumsal teori arasındaki fark billurlaşmıştır.

⁴ Arkadaşı A. Smith sadece o kilise tarafından kabul görmediği için Glasgow'da öğretim üyesi olabildi.

⁵ Hobbeci "doğal ortamda" insanın egoist tabiatı nedeniyle, herkes birbiriyle çatışma halindedir. İnsan rasyonel bir varlık olduğu için, düzeni tesis etme işi devlete kalır. Devletin sanal düzeniyse nihayetinde insanın vahşi tabiatını dizginler.

⁶ (Streminger, 1995:87). Burada "hoşlanma" kelimesi günümüz anlamıyla değerlendirilmemelidir, metnin orijinali yoktur.

⁷ Burada *sentiment* kelimesi İngilizceden his olarak çevrilmiştir, ama daha çok bazı davranışlarda bulunma eğilimine işaret eder. (Kullenkamp 1985).

Doğal erdemler antropolojiye; yapay erdemler toplum teorisine yönelik iken manevi dil kullanımı her ikisinde karşılık bulmaktadır. Aynı zamanda doğal erdemler ve manevi dil kullanımı, insan doğası ile ilgiliyken yapay erdemler bireylerin karşılıklı iletişimlerinin “doğal sonucu” olarak karşımıza çıkmaktadır ve açıkça toplumsallaşma derecesine bağlı olmaktadır.⁸

3.1.1. Doğal Erdemler

Bu erdemler Hume için doğaldır, çünkü belirli bir kökene dayanmamaktadırlar. Hume sadakat, rahatlık, anlayış ve özellikle “sempati”yi bu erdemler arasında saymaktadır.⁹ Sempati burada, diğerlerinin içinde buldukları duruma-konuma katılmak istencidir. Bununla birlikte bu dilek ve diğer erdemler duygusal alanla sınırlı kalmaktadır. Sonuçta ahlaklı varlık olan insan ve onun erdemleri, sadece aile ve arkadaş çevresiyle sınırlı kalmakta ve Shaftesbury ile Hutcheson’un iddia ettiği gibi ilerisine geçmemektedir.

3.1.2. Yapay Erdemler

Hume’nin toplum teorisinde yapay erdemler ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Hume şu sözleri sarf etmektedir: “Burada iki sorunun yanıtını inceleyeceğiz. İlk olarak hukuk düzeninin normlarının insan sanatıyla nasıl tespit edildiğini araştıracağız. Diğeriyse bizi yöneten nedenler araştırılacak, yani bu normların oluşumunda etkili olan ahlaklı sıfatlar ele alınacaktır” (Hume, 2004, s.227). İlk soru motife, ikincisiyse meşruluğa yöneliktir. Ama önce ilk soruya bakalım: “Tabiat dünya üzerinde yaşayan hiçbir hayvana zalim davranmamakta, sadece insana zalimlik yapmaktadır. İnsanın sayısız ihtiyacına karşın, bunları tatmin edecek çok az sayıda vasita sunulmaktadır. İnsan sadece toplumsallaşarak bu noksanlıklarını giderebilmekte, hatta üstün duruma geçebilmektedir.” (Hume, 2004, s. 227). Sonuçta motif olarak, ancak toplumsallaşma sonucu noksanlıkların giderilebildiğini görebilmekteyiz. Hobbes ve onun egemenlik antlaşmasında belirgin bir analogi görülmektedir ki, sebeplerin negatif yerine pozitif olması bu durumu değiştirmemektedir. Hume için rasyonalist bakış açısı yeterince net değildir.

3.1.3. Manevi Dil Kullanımı

Kapsamlı olarak düşünüldüğünde, sadece ahlaklı dil kullanan bir kişi, ahlaklı düşünebilmektedir. Yapay erdemler bir faydanın tasavvuru doğrultusunda oluşurken, manevi dil kullanımı bunun hükmünü vermektedir.

“Eğer kişi düşmanını veya karşıtını, rakip olarak tanımlıyorsa, o zaman kendi özel durumu itibarıyla duygularını ve kendi saygınlığını dillendiren bir ifade kullanmakta; nefret veya çürümüşlük gibi ifadeler kullanıyorsa, o zaman başka bir dil kullanmakta ve kendisini dinleyen kişilerin onun bu ifadesine katılmasını beklemektedir. Dolayısıyla bu noktada kendi özel durumu, diğerlerinin durumuyla örtüşmelidir. Ayrıca insan tabiatının genel bir prensibini betimlemeli ve herkes için uygun görünen bir tutum belirlemelidir. Eğer bu insanın toplum için zararlı nitelikler taşıdığı belirtilirse, o zaman insanlık prensibine değinmiş olur ve herkesin kısmen de olsa ilgili olduğu bir bahsi açmış olmaktadır” (Hume, 2003, s. 200). Genelden özele indikçe her sedülde Hume’nin betimlemesi kristalize olmaktadır. “Düşmanımızın iyi nitelikleri bizi üzmemekte, ama yine de bizim saygımızı kazanabilmektedirler. Bir karakter sadece ve sadece bizim çıkarlarımız ve ilgi alanımıza temas etmediği takdirde, bizim onu ahlaklı ve ahlaksız olarak tanımlama yetimiz doğmaktadır. Tabi ki duygular ve çıkarlar kolaylıkla karıştırılabilir ve birbirinin devamı olarak görülebilmektedir. Ama bununla birlikte bir düşmanı kötü olarak tanımlamadığımız durumlar çok nadirdir. Sonuçta karakter sahibi ve hüküm kabiliyeti olan bir kişi bu tür yanlışlara düşmemektedir” (Hume,2004:214). Ancak manevi dil kullanımının oluşturduğu bu mesafe sayesinde, inter-sübjektif geçerli etik hükümler vermek mümkün olmaktadır. Manevi dil kullanımı sayesinde, söz konusu durum kendi çıkarımız çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sübjektif hükümler vardır, ama manevi dil

⁸ Hume için “doğal sonuç” bir otomatiklik içermez. Hume için bir toplum her an ilerleyebilir veya gerileyebilir.

⁹ Burada sempati kelimesi, günümüzdeki empati kelimesi anlamındadır.

kullanımıyla inter-sübjektif hükümler verilebilmektedir. Gerçi bu hükümler objektif değildir, ama zamana ve mekâna bağlıdır. Sonuçta Hume için tanrısal bir hukuk yoktur.

3.2. Smith'in Antropolojisi

Smith'in temel duruşu, özellikle Kant'ın manevi değerler tanımıyla karşılaştırıldığında belirginleşmektedir. Kant'a göre bir davranış manevi anlamda, eğer görev bilinci doğrultusunda iyiliğe işaret ediyorsa iyidir, eğilimler doğrultusunda değildir. Smith'in bundan daha yüksek ve metafiziksel niteliği olan bir ahlak kavramı yoktur. Smith'e göre, bir kişi olabildiğince içsel güdülerini takip ediyorsa ve bu konuda kendi kendine sadıksa, manevi anlamda iyidir.

Smith, ahlakı doğal dürtülerden ayırmayarak hem Hobbes'in antropolojik "*homo homini lupus*" anlayışına hem de Kalvinist Hristiyanlığa¹⁰ karşıt doğal ahlaki dürtüler dayanan bir insan resmi çizmektedir. Bu dürtüler esas itibarla şunlardır:

- Sempati
- Aç alma hissi
- Sevilme isteği ve bu sevgiyi hak etme duygusu

3.2.1. Sempati

Smith sempati olarak bizim her türlü eyleme yönelik anlayışımızı tanımlamaktadır. Bunun bir tezatlık veya rahatsızlık oluşturmadığı açıkça görülmektedir. "*İnsan ne kadar egoist olursa olsun, yine de tabiatında başkalarının kaderine dâhil olma isteği, bunlardan mutlu olma isteği vardır, üstelik bunu hiçbir çıkar sağlamadan sadece buna tanık olmanın keyfiliğiyle yapmaktadır*" (Smith, 2010, s.1).

İnsanlar, kendilerini diğer insanların yerine koyma konusunda doğal bir ihtiyaç içindedir. Sempati sonuçta, varsayma dayalı bir rol oyununda, koşullara uygun bir katılımdır. Olumsuz hislere karşı sempati daha düşüktür, örneğin nefret gibi. Buna karşın cesaret, insanlık, yardım severlik gibi olumlu hislere yönelik sempati daha yüksektir. "*Asla kendi doğal konumumuzdan uzaklaşmadıkça ve kendimize belirli bir mesafeden bakmadıkça, kendi algımızı ve davranış nedenlerimizi göremeyiz. Ama bunu sadece ve sadece, kendimizi başkalarının gözüyle görmeye çalışmaktan başka bir yolla yapamayız. Hükümde bulunurken, mutlaka diğerlerinin vermiş olduğu hükümleri gözetmekteyiz. Sonuçta biz davranışımızı, yabancı birinin yapacağı gibi kontrol etmeye çalışmaktayız*" (Smith, 2010, s.167). Doğal dürtüler bu süreç üzerinden denetlenmektedir. Smith burada kişinin çıkarını ön plana çıkartmak istememektedir. Sempati isteği, bu bağlamda insani davranışın önemli bir temel taşı oluşturmaktadır.

3.2.2. Aç Alma Hissi

Smith, benzer şekilde insanları birbirinden uzaklaştıran ve toplumun dağılmasına yol açan duygular olarak "*kızgınlık*", "*nefret*" ve "*aç alma*"dan bahsetmektedir. Bu duygular, yalnızca insanın ruh halini nitelememekte aynı zamanda insanın tutum ve davranışlarını da betimlemektedir.

Aç alma isteği, insan davranışının ikinci önemli temel taşıdır. Sempati her ne kadar inter-sübjektif anlayışı güçlendirse de egoist dürtüleri baskılayamamaktadır. *Vergeltungsgefühl* (misilleme hissi) her insanda olan bir güdüdür ve insanı kötülüğe kötülükle karşılık vermeye zorlamaktadır. Ama bu güdü, eğer kişinin kendisi haksızlık yaptıysa, diğer insanlara yönelik olamaz. Çünkü bu şekilde ortaya vicdan meselesi çıkmaktadır. Sonuç itibarıyla "*aç alma hissi*", adalet ve erdem üzerine kurulmaktadır.

Bu bakımdan "*duygu*"lar kişinin yalnızca iç dünyasında oluşan bir duygusal deneyim olarak değil, fakat aynı zamanda "*gözlemci*" tarafından izlenebilen bir davranış ya da tutum olarak da düşünülmelidir. Smith'in ahlak kuramında "*davranış*", "*duygu*"yu izlemektedir. Bu bakımdan düşünürün ahlak kuramında ahlaki yargılamaya konu olan

¹⁰ Kalvinist Hristiyanlık insan tabiatının bozulmuş ve çürümüş olduğunu varsayar ve bunun sadece tanrının merhametiyle kurtulabileceğini düşünür.

unsurlar yalnızca duygular değil, fakat aynı zamanda bunların sonucu olan “davranış”lardır (Büyük, 2007, s.7).

3.2.3. Sevilme İsteği

Son doğal dürtü, sevilen kişi olma isteğidir. Smith’e göre bu hedefe sadece kendimize tarafsız gözle bakabildiğimiz ölçüde ulaşabilmekteyiz. Tarafsızlık ise, kendimizi bağımsız bir üçüncü kişinin konumunda gördüğümüz zaman gerçekleşmektedir.

Smith, Ahlaki Duygular Kuramı’nda, insanın kendi duygu ve davranışları hakkında vardığı ahlaki yargıların kaynağını analiz etmekte ve diğer insanları yargılamak için tutumların kişinin kendi kendini yargılama sürecinde de geçerli olduğunu ifade etmekte ve kendi duygu ve davranışlarının ahlaki açıdan uygunluğuna onay verebilmek için, kendisini diğer insanların yerine koymaktadır (Smith, 2010, s.186).

Smith, insanın kendi davranışlarını diğer insanların gözünden izleme yeteneğinden bahsederken, gerçek gözlemci dışında farklı nitelikte bir başka gözlemcinin varlığını da ortaya koymuş olmaktadır. Smith’in ideal ya da tarafsız olarak nitelendirdiği bu gözlemci: “Akıl, prensip, bilinç, kalbin sakini, içerideki adam, davranışımızın büyük yargıç ve hakemidir. Ne zaman başkalarının mutluluğunu etkileyecek şekilde davranacak olsak, en cüretkâr tutkularımızı şaşkına çevirebilen bir sesle, bize kalabalığın [içinde] yalnızca birisi olduğumuzu (...) hatırlatır.” (Büyük, 2007, s. 22).

Smith’e göre “iyi kabul edilen”, tarafsız üçüncü kişi tarafından tanımlanmaktadır. Dolayısıyla burada söz konusu olan ne Kant’ın “saf akliselimi” ne de tanrısal bir kanundur. İyi olan burada bir ölçüde bir değişime tabi ve sadece bireysel bir temele sahiptir. Smith’in tarafsız gözlemcisi, aynı zamanda kendi çıkarına uygun olmadığı halde olayları “iyi” olarak değerlendirebilmektedir.

4. Birey ve Toplum

Felsefik ve sosyal-antropolojik olarak farklı temellerden beslenen iki düşünürün birey-toplum ve piyasa-devlet ilişkilerine ilişkin tasarımlarının da farklılaşması kaçınılmaz olmaktadır.

4.1. Bir Görev Olarak “Uyum”

Sosyal teorik bilgilenmeye göre, büyük gruplardaki davranış niyetleri ve davranış sonuçları birbirleriyle uyumlu olmak zorunda değildir. Burada Smith’in eseri önem kazanmaktadır, çünkü Smith, bireysel davranışların spesifik toplumsal izdüşümlerini, piyasa ekonomisi içinde analiz etmektedir (Schumpeter, 1954, s. 142). Bununla birlikte Hume’nin duygusal yakın alan – uzak alan ayrışımı unutulmamalıdır. Hume bu noktada tamamlayıcı bir fonksiyon üstlenmekte ve toplumsal önem addeden fenomenleri tanımlamaktadır.

Smith “*Wohlstand der Nationen*” adlı eserinde özellikle merkantilistlerin dogmalarını ayrıntılı şekilde incelemektedir. Çünkü tanrı tarafından koyulmuş olan düzen, burada bir tezatlık içerir ve çözülemez niteliktedir ki, bu yüzden ortaya pek çok yorum çıkmaktadır. Zira eğer bu düzen tanrının isteğiye ve tabiata uygunsaydı, o zaman sapmalar nasıl açıklanacaktır? Doğal düzeni savunan fizyokratlar, burada Smith’in tam karşısında yer almaktadır. Fizyokratlar için “pozitif düzen” zamana bağlı ve geçici olan düzendir, “doğal düzene” giden yolda ara bir istasyon niteliğindedir. Ama bu ara istasyonlar, ancak devletin “doğum desteğiyle” aşılabilir niteliktedir. Uyum bu şekilde verilmiş durumdadır ve burada sadece ortaya çıkarılmalıdır (Smith, 2009, s.312).

Yeni stoacı olan Smith için durum farklı görünmektedir. Uyum ancak doğal davranışla oluşabilir ve bunun için büyük devlet müdahalelerine ihtiyaç duymamaktadır. Her küçük doğal davranış, bütünün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu stoacı formül Smith’de “görünmez el”e dönüşmektedir. Smith epikürist olmadığı için, eserinde din ve tanrısal uyum bir rol oynamaktadır.

4.2. Hume'de Yapay Erdemler

Hume etkin bir hukuk düzenini toplumsal birliktelik için zorunlu görmektedir. Bu kurallar olmadan, toplum içinde düzen olamamaktadır. Bu noktada özellikle bu hukuk kurallarının oluşması ve uygulanması önemlidir. Ona göre bu sadece *"insanın doğasından"* ve insanların birlikte yaşaması için gerekli olan ortam düşüncesinden elde edilebilmektedir (Vanberg, 1975, s. 17). İşte bu noktada Hume'nin yapay erdemlerinin ele alınması gerekmektedir. Doğal erdemlerden farklı olarak, yapay erdemler doğuştan gelmemekte ve süreç içinde oluşmaktadır. Yapay erdemlerin oluşması için normlar ve kurumlar duygusal uzak alan olmak üzere iki neden vardır.

1. Kaynakların kıtlığı (Ekonominin temel sorunsalı)
2. Doğal erdemlerin sınırlı etkinlik alanı. Bundan dolayı duygusal uzak alan kurallarla düzenlenmek zorunda kalınmıştır.

Hume, kıt kaynaklar ve bunun sonucu olan özel mülkiyet çıkarımına büyük önem addetmektedir: *"Eğer tabiat tüm ihtiyaç ve dilekelerimizi karşılayabiliyor olsaydı, hukuk oluşumuna gerek kalmazdı. Ayrıca bu durumda şu anda insanlar arasında süregelen mülkiyet zorunluluğu da olmazdı"* (Hume,2004:238). Hume bu bölümün hemen ardından duygusal yakın ve uzak alan arasındaki farkı vurgulamaktadır. Yakın alan karı-koca ve arkadaşlar arasındadır. Uzak alandaysa aktörlerin bireysel çıkarları ağır basmaktadır. Dolayısıyla insanlar öncelikli olarak çıkarları doğrultusunda davranmaktadır. Bununla birlikte bu çıkarlar, sonuçta hukuk kuralları uygulamalarıyla sınırlandırılır. Bununla birlikte insan var olan normlara karşı çıkmak için doğal bir eğilim içindedir. Üstelik bu eğilim, kötü örneklerin oluşmasıyla birlikte güçlenmektedir. Fakat insan sonuçta bu psikolojik oluşumları anlayabilme yetisine sahiptir ki, Hume'yi anti-rasyonalist ve hisçi olarak göstermenin absürtlüğü de burada yatmaktadır. İnsan bu sorunları aşabilmek için, özgür iradesiyle kurallara uyma basiretini göstermektedir. Peki ama bu *"zorunluluk"* nasıl oluşmakta ve söz konusu *"zaman önceliği"* bağlamında nasıl formüle edilebilmektedir? *"tabiatımızda belirgin bir değişiklik yapmak mümkün olmadığı için, o zaman var olan durumumuzu, hukuk normları içinde çıkarımıza uygun hale getirmeye çalışmalı, buna uyulmadığı takdirdeyse, çıkarımızın zedelendiğini bilmeliyiz"* (Hume,2004: 286). Sonuçta kurallar çerçevesi duygusal uzak alan için belirleyicidir ve Hume'ye göre yurttaşlık esasının temeli, söz konusu kurallara uymaya çalışan ve olabildiğince nötr olan kişilerde yatmaktadır. Bu kişiler özellikle *"şu anki konumları itibarıyla toplum içinde mutlu olan kişilerdir"*. Hume, liberalizm içindeki hukuk – devlet felsefesinin kurucusudur ve bunu özellikle kişisel özgürlüğe dayandırmaktadır. Bu yüzden erklerin ayrılması düşüncesi Hume'de çok ön planda değildir.¹¹

Buchanan ise Hume'de *"koruyucu devlet"* fikrinin yanında *"prodüktif devlet"* ifadesinin de bulunduğunu belirtmektedir. *"Hukuk düzeninin korunması bir hükümet için sadece var oluş meselesi değildir"* (Hume, 2004: 287). Devlet sonuçta genel refah konusunda aktif bir rol üstlenmelidir. Hume bu noktada *"kamusal yarar"* için kurallar çerçevesinin önemine vurgu yapmaktadır. Hume, belirgin bir şekilde yakın alan ve uzak alan arasında bir ayrıma gitmektedir. Yakın alanda, kişisel yaptırım potansiyeli yeterlidir. Anonim toplumdaki yaptırım potansiyeli ise normlar ve hukuk düzeni üzerinden tesis edilmektedir. Bu ikinci basamak özellikle Smith'de ayrıntı bir şekilde işlenmiştir. Burada küçük gruplar ve iş bölümüne dayalı bir toplum arasındaki kökensel fark ortaya konmaktadır.

Kurumların oluşmasının nedeni kıt kaynaklar ve doğal erdemlerin yeterince etkin olmamalarıdır. Bireyler için birlikte yaşam kurumlar üzerinden daha uygundur. Hume sosyal kurumların oluşumunu fonksiyonel olmaktan ziyade, aktöre dayalı olduğunu açıklarken, esasında metodolojik bireysellik mantığında hareket etmektedir. Hayek (Hayek,1994:237) bu noktada Hume'un gerçekte Darwin'den önce evrim kavramını

¹¹ Montesquieu eseri olan "De l'esprit des lois", Hume'nin eserinden 8 yıl sonra yayımlanmıştır.

oluşturduğunu ileri sürmektedir. Çünkü bu kurumlar zaman içinde büyümüş ve gelişmiştir.

4.3. Smith'in Optimal Devlet Faaliyeti Üzerine Düşünceleri

Smith'e göre, ahlaklı ve bilge bir insan, her zaman toplumsal çıkarı kendi çıkarının önünde görmektedir. Smith bu insanların azınlıkta olduğunun; endüstrileşmeyle birlikte toplum içinde büyük dönüşümler olduğunun ve artan işgücüyle birlikte, yakın alan ilişkilerinin dışında bir dizi anonim ilişkilerin ortaya çıktığının farkındadır (Rosenberg,1981:1). Smith, küçük gruplarda (örneğin göçebe çobanlarda) devletin kurumsallığına ihtiyaç olmadığını belirtmektedir. Ayrıca ona göre aile birlikteliği, ancak devlet yeterince güvence sunduğu zaman gevsemeye başlamaktadır. Duygusal yakın alanda, yukarıda Hume'ye özgülünen erdemler Smith için de geçerlidir. Uzak alandaysa devlet kanun yaptırımıyla uyumlu bir birlikte yaşamı oluşturmalıdır. Her ne kadar manevi davranışları vurgulamış ve bireysel çıkar üzerinden yapılan mono-kozal davranış yorumlarını reddetse de toplumun altürüstlük dışında var olması mümkün değildir (Fabel,1950: 319).

"Hukuk devletinin" en önemli görevi güvenlik ve adalettir. Smith bununla birlikte devletin görünen eline daha fazla görev yüklemektedir. Fakat buna geçmeden önce Smith'in "*istasyon (evre) teorisine*" değinmeliyiz.¹² Bizim bugün avcı ve toplayıcı olarak tarif ettiğimiz toplumlarda, insanlar yabani hayvan ve meyveleri yiyerek hayatta kalmaktadır. Ama artan nüfus yüzünden bundan vazgeçmek zorundadırlar ve gıda maddeleri depolanmaya başlamaktadırlar. Smith'e göre bu maddelerin fazla dayanıklı olmaması, çoban-toplulukların doğmasına neden olmaktadır. Ama bu da beslenmek için yeterli olmayınca, toprak işlenmeye başlamaktadır. Artık tarım evresi başlamıştır. Bu üçüncü evrede iş bölümü gelişmekte ve takas ekonomisinin daha kompleks formları ortaya çıkmaktadır. Burada tüccar sınıfı ortaya çıkıyor ki, iş bölümü olmayan bir toplumda bu mümkün olamazdı. İş bölümü geliştikçe ortaya yeni üretim teknikleri çıkmaktadır. Piyasa süreçleri üzerinden ki, bunlar merkezi olmasa da fiyatlar üzerinden idare edilmekte ve yoğun bir ticaret hacmi oluşmaktadır. Bu durum özel mülkiyetten ziyade, iş bölümünün getirdiği bir kazançtır. Makinelerin kullanımıyla birlikte endüstri toplumu doğmaktadır. Smith'e göre iş bölümü derecesi, bütünüyle piyasanın büyüklüğüne bağlıdır.

Smith için bu (dört) evre teorisi oldukça inandırıcıdır, çünkü en doğal ve bu yüzden en iyi gelişim olanağını sağlamaktadır¹³ Öncelikle temel ihtiyaçlar karşılanmaktadır, daha az önemli olan ihtiyaçlar ancak bundan sonra gelmektedir (Smith,2009, s.314). Smith "*Das natürliche Wachstum des Wohlstandes*" (Zenginliğin Doğal Büyümesi) isimli üçüncü kitabının ilk bölümünde, bu tezinin neden ampirik olarak ispatlanamadığını irdelemekte ve bunu eski miras hukuku gibi konulara bağlamaktadır. Piyasa mekanizmaları, her ne kadar insan müdahalesi olsa da uzun vadede doğal ve pozitif bir ekonomik gelişim sürecini beraberinde getirmektedir. Ama Keynes'le birlikte "*In the long run we are all dead*" mantığını krizler ile içselleştirdiğimiz için, Smith'in bu noktada ortaya sürdüğü somut devlet görevlerine değinmemiz gerekmektedir.

Smith'de piyasa sürecinin görünmez el tarafından koordine edildiği ve bunun devlet tarafından düzenlenmediği bilinmekte ve bu "*spontane süreçlerin*" çerçeve kurallarının önemi ortaya çıkmaktadır (Rosenberg, 1981, s.23). Smith'in devlete yüklediği kurallar, iş bölümüne dayalı piyasa ekonomisinin merkezi kurumlarının oluşturdukları negatif etkiler göz önüne tutularak şekillenmiştir. Smith piyasanın başarısızlığının, yani piyasa süreçlerinin negatif sonuçlarının bilincindedir ve bunları devlet müdahalesi veya kurallar aracılığıyla önlemek istemektedir.

¹² (Streminger , 1995, s. 164) bu noktada Fransız aydınlanmacı Turgot'un çok benzer düşüncelere sahip olduğunu belirtiyor. Bununla birlikte Smith bunlara dayanmıyor ve Mandeville'in düşüncelerini benimliyor.

¹³ Tabiat kavramının iki anlamı kullanımının uzun bir geleneği vardır: tabiat 18. Yüzyılın pek çok bilim adamında olduğu gibi Smith içinde var olan bir bilgilenme seviyesi ve gerçekleştirilmesi gereken bir idealdir. Tabiat kavramının bu ikili kullanımı Plato, Aristo, stoacılar, Romalılar ve ortaçağ hukukunda da görülür. – (Streminger 1995, s.166).

İskoç manevi felsefesinde “*spontane düzen*” kavramı önemli bir yer tutmaktadır, ama bu spontane düzen içinde oldukça “*belirleyici bir sınırnın*” çizilmiş olduğu unutulmamalıdır. Başlangıç seviyesinde “*kişisel çıkar*” toplum için yeterli iken, belirli bir kompleks yapıya ulaştıktan sonra toplum farklı bir düzlemde manevi değerler üretmelidir ki, bu artık kişisel çıkarlarla mümkün olamamaktadır. Sosyal etik sonuçta, oyun kuralları ve oyun hamleleri vasıtasıyla ortaya çıkan sonuçlardan sorumludur. Smith Wohlstand der Nationen’de devlete geniş yer ayırmaktadır, ama bunlar daha ziyade uygun vergi ve kontrol mekanizmalarına değinmek içindir. Smith’e göre devletin görevleri, artan ekonomik gelişimle beraber artmaktadır. Ama bunun devletin ekonomi içindeki payının da arttığı anlamına mı geldiği, bilinmemektedir.¹⁴

Smith’te Devlet bunun dışında iki noktada daha incelenir: *piyasa ekonomisini destekleyici fonksiyon üstlenmesi ve negatif sonuçları bir sistem üzerinden kanalize etmesi*. Smith aslında burada asimetrik enformasyon sonucu ortaya çıkan “*moral-hazard*” problemine değinir. Smith burada negatif teşviklerin yerine pozitif teşvik ikame etmeyi önermektedir. Devletin ilk görevinin piyasa ekonomisini desteklemek olduğunu, kamusal mallar problemine dayandırmaktadır. Henüz net kavramlar kullanmamış olsa da alt yapı tedbirleri konusundaki açıklamaları oldukça berraktır. Smith kamusal mallar ifadesiyle (adalet ve güvenliğin yanında) “*yollar, köprüler, kanallar ve limanları gibi*” altyapıyı kastetmektedir (Smith, 2009, s.646). Smith’e göre bu yatırımlar “*devletin kaynaklarını kullanmadan*” oluşturulabilir. Bir diğer önemli noktaysa, merkantilizmde sıkça rastlana “*ayrıcılıkların*” kaldırılmasıdır. Devlet toplumsal amaçları takip etmekle yükümlüdür ve Devletin aksiyom çerçevesi önce bilimsel yolla tespit edildikten sonra yürürlüğe girecektir.

“*Smith için en korkunç öngörülerden biri, nefret uyandırmış olan tüccar ve fabrikatörlerin, tüketicilerin zararına olabilecek şekilde politikacılarla anlaşmaları olasılığıdır*”. (Smith,2009:660) Bu bahtsız birliktelik, genel görevlerle vazifelendirilmemiş devletin varlığında, tekrardan bir merkantilist durumun ortaya çıkmasına yol açardı.

Büyüyen pazarlar ve iş bölümü bununla birlikte negatif etki de yaratır ve bu devlet için ikinci bir sorun anlamına gelir. “*Devletin görünen eli, görünmeyen elini desteklemelidir, çünkü bu durumda piyasa mekanizmaları farklı bireysel çıkarlar doğrultusunda pozitif bir bütün oluşturmazlar*” (Streminger 1995, s.178). Bu durum Smith’de özellikle işçiler bağlamında hissedilir. Her ne kadar Smith maaş pazarlıklarına devletin karışmaması gerektiğini savunurken, devletin yine de fakir ve zayıfların lehine tavır alması gerektiğini düşünüyor. (Streminger, 1995, s.179). O dönemde endüstrileşmeyle birlikte ortaya paradoksal olarak eğitim sorununu ortaya çıkarmıştır. Halkın büyük bölümü sadece yaptığı işle ilgileniyordu. Smith’in tespitleri bu noktada Marks’ı hatırlatmaktadır: “*Artan iş bölümüyle birlikte halkın büyük bölümü yaptığı işle geçinmeye başladı ve bu insanların akliselimini de şekillendirdi. Bütün gün basit el işi yapan biri, zihinsel faaliyete ihtiyaç duymamaktadır ve zaman içinde bunu kullanmayı unutmaktadır. Sonuçta bir varlığın olabildiği ölçüde dar kafalı ve tek düze biri olup çıkıyor*” (Smith, 2009, s.662).

İş bölümü ve uzmanlaşma, bu şekilde eğitim sorununu ortaya çıkarmış ve Smith bunu kesin olarak devletin vazifesi olarak tanımlamıştır. Smith burada basit insanların asla varlıklı insanlar kadar eğitilemeyeceğini belirtir, ama “*yazma-okuma-hesaplama gibi temel eğitimi*” almaları gerektiğini vurgular. Ona göre “*devlet küçük bir harcamayla bu eğitimi verebilir, hatta halkı bunu zorlayabilir*” (Smith, 2009, s. 665). Smith devletin bunun için fakir çocuklar için ücretsiz okul açması gerektiğini savunmaktadır.

Smith, genel ekonomik düsturlardan kaçınır ve sosyal bilimlerde her daim gerçek olan ifadelerden uzak durur. Smith’e göre devlet harcamaları, ödeme gücüne ulaşabilmek amacıyla artan oranlı vergilendirmeyle karşılanmalıdır. Ona göre zenginlerin özel mülkiyet, kamusal güvenlik ve adalet gibi kurumların yaşamasında daha fazla çıkarları bulunmaktadır.

¹⁴ Streminger ve Müller bu noktada “devlet oranı” kelimesini okudukları iddia eder, ama esasında böyle bir ifade yoktur. Devlet harcamaları bu durumda mantıklı olarak zaten yükselir.

5. Sonuç Yerine

Görünmez elin özgülendiği Smith ticaret düzeni ile ticaret boyutunu birbirinden ayırmıştır ki, görünmez el burada aracı (mediator) olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte görünmez el hatasız değildir, çünkü bir toplumun resmi ve gayri resmi kurallarıyla idare edilir. Yakın duygusal alanda gayri resmi kurallar (doğal erdemler) etkindir. “Devletsiz toplumlardaysa” gayri resmi özel yaptırım ve gayri resmi kolektif yaptırım mevcuttur. Burada devletin zorlayıcı aparatıyla uygulanan resmi kurallar yoktur. Kompleks ve iş bölümü olan toplumlarda resmi kurallar önemli bir rol oynar. Hume ve Smith kurallarla toplumu koordine edebileceklerini keşfetmişlerdir. Bu ise resmi ve gayri resmi kural olarak ikiye ayırmışlardır. Hayek için hak, yasal düzenlemeden eskidir. Smith için hak, en önemli devlet fonksiyonudur.

Çerçeve kurallar merkezi önemdedir, ama olabildiğince oyun alanı bırakmalıdır. Burada söz konusu olan koşullu özgürleştirmedir.

Merkezi olmayan bireysel davranış – ve oluşum alanlarının zorunluluğu anlaşılmıştır. Sosyal etik değerler ve bununla bağlantılı olan enformasyon, motivasyon ve kontrol avantajları, devlet faaliyetlerinin teorik olarak meşrulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Hume ve Smith’de özel olarak ele alınmayan metodoloji daha sonra *metodolojik bireysellik* ve *homo economicus* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte homo oeconomicus’un tek boyutluluğu göz önünde tutulduğunda, Hume ve Smith’in şaşkıncı bir şekilde insanı çok daha kapsamlı araştırdıkları ve özellikle bireysel faydaya fazlasıyla yer verdikleri görülmektedir.

Herhangi bir toplumsal teorinin temeli, esas itibarla sadece muadil bir insan resmi sunabilir. Özellikle kendi anti-bireysel insan resminde başarısızlığa uğrayan Marksist öğretide bunu görmek mümkündür.

Kaynakça

- Büyük, T. (2007). *Ahlak ve Hukuk Felsefesi Temelinde Adam Smith’in Ekonomi Kuramı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eren, A. A. (2010). Adam Smith’in Ticarete ve Merkantilist Politikalara Yaklaşımı: Yeni Bir Adam Smith Sorunu Mu?. *Politik İktisat ve Adam Smith* (Ed. H. Kapucu, M. Aydın, İ. Şiriner, F. Morady, Ü. Çetin). Yön Yayıncılık
- Farbel, K. (1950). Einiges über Schachaufgaben Eine Einführung in der Problemschach. De Gruyter.
- Hayek, A. F. (1994). *Der Weg zur Knechtschaft*. Olzog ein Imprint der Lau.
- Hume, D. (2003). *Eine Untersuchung über die Prinzipien der Moral*, Übersetzer Manfred.
- Hume, D. (2004). *Ein Traktat über die menschliche Natur* (Buch 1-3): Band 1: Über den Verstand. Band 2: Über die Affekte. Band 3: Über die Moral, Theodor Lipps, Wolfgang Sohst, Xenomoi Verlag.
- Kulenkampffs, H. J. (1985). *Höchstvergnügliche Anekdotensammlung*. Verlag: Bertelsmann, Gütersloh, Waddewarden Wangerland, NDS, Deutschland.
- Popper, K. (1958). *Logik der Forschung* Herausgegeben: Keuth. Herbert, Akademie Verlag.
- Rosenberg, A. (1981). *Verborgene Worte Jesu*, Verlag: Herde.
- Rostow, W. W. (1960). *Stadien wirtsch. Wachstums*, Göttingen.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*, Routledge.
- Smith, A. (2009). *Der Wohlstand der Nationen: Untersuchung über das Wesen und des Volkswohlstandes* Übersetzer Max Stirner. Anaconda Verlag.
- Smith, A. (2010). *Theorie der ethischen Gefühle: Mit e. Bibliographie v. Günter Gawlick* (Philosophische Bibliothek).
- Streminger, G. (1995). *David Hume: Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand*, Ferdinand Schöningh.

Türkan, M. ve Aşkın, Z. (2013). David Hume'un Siyaset Felsefesinin Epistemolojik ve Etik İçerimleri. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 3(2), 25-51.

Vanberg, V. (1975). *Die Zwei Soziologien: Individualismus Und Kollektivismus in Der Sozialtheorie (Die Einheit Der Gesellschaftswissenschaften)*, Mohr.

Yayla, A. (2002). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Hülya ÖZİZER (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Hülya ÖZİZER (100%)
